

Т.М.ШЕВЧЕНКО*

РЕКРУТАЦІЯ РУСИНІВ ДО ЄЗУІТСЬКОГО ОРДЕНУ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ XVI – СЕРЕДИНА XVII ст.): НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ШКІЛ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПОЛЬСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ ТОВАРИСТВА ІСУСА**

У статті висвітлюються основні принципи рекрутаційної політики в Товаристві Ісуса, зокрема її особливості в Польській провінції ордену єзуїтів, а також показується, як динаміка рекрутування корелювала зі зростанням кількості єзуїтських фундацій. Дослідження регіонального походження єзуїтів-учителів в українських землях у цей період підважує усталену думку про нібито суто польський характер Товариства Ісуса та свідчить про поширення визначення «русин»/«роксолан» на вихідців з усіх регіонів України-Русі.

Українські землі входили до складу трьох провінцій Товариства Ісуса – Польської та Литовської (у Речі Посполитій), а також Австрійської (у володіннях Габсбургів). Найбільше єзуїтських домів (так називались осередки, де мешкали єзуїти) в межах українських земель (шістнадцять) перебувало на території Польської провінції: два в Ярославі й по одному – у Львові, Луцьку, Кам'янці-Подільському, Перемишлі, Вінниці, Кросні, Бересті, Барі, Острозі, Фастові, Ксаверові, Переяславі, Новгороді-Сіверському та Києві. У Литовській провінції один дім був у Пінську, а в Австрійській – у Гуменному (згодом перенесений до Ужгорода).

Питання перебування русинів у Товаристві Ісуса, як і рекрутування до цього ордену в Речі Посполитій, досі було висвітлене лише у праці Г.Гапського, присвяченій набору до чоловічих чернечих згромаджень наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. на прикладі краківських новіціатів¹. Походження (а ширше й рекрутації) чорного та білого духівництва католицької церкви в Речі Посполитій наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. польські історики студіювали вже у 1930-х рр.² Найбільшим внеском у вивчення тематики відзначилися

* Шевченко Тетяна Миколаївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії МОН України, викладач Інституту релігійних наук святого Томи Аквінського (Київ).

E-mail: shevchenko_tetiana@yahoo.com

** Статтю підготовлено за підтримки стипендіальної програми Музею історії Польщі (Варшава).

¹ Gapski H. Rekrutacja do zakonów męskich w Polsce w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku na przykładzie krakowskiego ośrodka zakonnego. – Lublin, 1987.

² Kantak K. Bernardyni polscy. – Т.1–2. – Лwów, 1933; *Idem*. Franciszkanie polscy. – Т.1–2. – Kraków, 1938.

Є.Клочовський³, Г.Гапський⁴, Я.Поплятек⁵, Ч.Гіль⁶, А.Хрущевський⁷, Л.Гжебень⁸. Важливу роль у подібних дослідженнях відіграють опрацьовані каталоги або біографічні словники, які охоплювали всіх членів згромадження протягом багатьох років, а то й століть.

Починаючи з 1569 р. в Польській провінції Товариства Ісуса діяв власний новіціат у Браневі (нім.Браунсберг), який у 1585 р. було переведено до Кракова, де він і функціонував до скасування ордену в 1773 р. Натомість для Литовської провінції в 1590 р. було відкрито окремий новіціат у Ризи (у 1600 р. перенесений до Полоцька, а в 1605 р. – до Вільна). Краків не випадково став осідком новіціату Польської провінції, адже це було не лише столичне місто, але й центр чернечого життя, де ще за середньовіччя переважна більшість згромаджень прагнула мати свій монастир. Наприкінці XVI ст. Краків міг похвалитися найбільшою кількістю кляшторів не лише у Речі Посполитій, але й у всій Центрально-Східній Європі (і в подальшому вона тут суттєво зросте). Переважна більшість чернечих орденів при краківських монастирях мала резиденції свого керівництва – провінціалів, курієшів тощо, а також навчальні заклади, насамперед новіціати. Зокрема, із 17 згромаджень, чії обителі діяли у Кракові, 14 саме тут розташували свої новіціати⁹.

Після постанов Тридентського собору (1545–1563 рр.) католицькі чернечі згромадження почали систематично вести нову документацію, в якій реєструвався приток новіціїв, – книги новіціатів та книги професій. Зокрема, Товариство Ісуса мало так звані книги екзаменів, що містили інформацію про кандидатів. Свою назву вони отримали від іспиту, який передбачався

³ *Kłoczowski J.* Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XV w. – Lublin, 1956; *Idem.* Zakony na ziemiach polskich w wiekach średnich // *Kościół w Polsce / Red. J.Kłoczowski.* – T.1. – Kraków, 1968. – S.375–730; *Idem.* Zakony męskie w Polsce w XVI–XVIII wieku // *Ibid.* – T.2. – Kraków, 1968. – S.485–582; *Idem.* Zakon Braci Kaznodziejów w Polsce 1222–1972: Zarys dziejów // *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972.* – Lublin, 1975. – S.19–139; *Idem.* Kler katolicki w Polsce średniowiecznej: problem pochodzenia i dróg społecznego awansu // *Kwartalnik Historyczny.* – 1981. – T.88. – Z.4. – S.923–938; *Idem.* Bernardyni polscy na przełomie XV i XVI wieku jako środowisko społeczne w świetle nekrologu Innocentego z Kościana. – Lublin, 1980 (машинопис).

⁴ *Gapski H.* Kłasztory krakowskie w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w. – Lublin, 1993; *Idem.* Profesi dominikańscy konwentu krakowskiego w latach 1509–1650 // *Studia nad historią dominikanów w Polsce, 1222–1972 / Red. J.Kłoczowski.* – T.1. – Warszawa, 1975; *Idem.* Przydatność ksiąg profesji w badaniach społecznych XVI i pierwszej połowie XVII wieku // *Roczniki Humanistyczne.* – 1976. – №24. – Z.2. – S.97–111; *Idem.* Społeczne uwarunkowania rekrutacji zakonnej w Polsce w końcu XVI i pierwszej połowie XVII wieku na przykładzie krakowskiego ośrodka zakonnego // *Folia Societatis Scientiarum Lublinensis: Biuletyn LTN: Sekcja Humanistyczna.* – 1981. – T.23. – №2. – S.33–39; *Idem.* Rekrutacja do zakonów...; *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej X–XX w.: Materiały z międzynarodowego seminarium pt.: Atlas ruchu zakonnego w Europie Środkowo-Wschodniej X–XX w.,* Lublin, 25–27 listopada 1993 / Pod. red. H.Gapskiego, J.Kłoczowskiego. – Lublin, 1999.

⁵ *Poplatek J.* Encyklopedia jezuitów polskich w XVI wieku (машинопис зберігається в Архіві Товариства Ісуса у Кракові).

⁶ *Gil Cz.* Profesi prowincji polskiej karmelitów bosych w latach 1679–1789 // *Roczniki Humanistyczne.* – 1979. – T.27. – Z.2. – S.57–93.

⁷ *Chruszczewski A.* Zakonnicy diecezji lubelskiej w świetle spisu z 1835 r. // *Społeczeństwo Królestwa Polskiego.* – T.3. – S.165–200.

⁸ *Grzebień L.* Słownik jezuitów polskich 1564–1990. – Kraków, 1993; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy: 1564–1995 / Oprac. L.Grzebień.* – Kraków, 1996.

⁹ *Gapski H.* Rekrutacja do zakonów... – S.7–9.

для єзуїтських новіціїв головними конституційними положеннями та правами ордену. До наших часів дійшла лише книга екзамену Браневського новіціату за 1569–1575 рр.¹⁰

Каталоги й книги новіціатів є масовими джерелами, які дають можливість провести детальний порівняльний аналіз щодо тривалих часових проміжків. Їх цінність зумовлена, з одного боку, систематичністю записів, а з іншого – змістом зафіксованого «екзамену» (в інших чернечих згромадженнях – формули професії), звідки можемо дізнатися ім'я, прізвище, вік, місце народження, дату складання екзамену / професії тощо. На відміну від книг професій інших чоловічих чернечих згромаджень, єзуїтські книги екзаменів містили також напрочуд цінну для історика інформацію про кандидатів: здобуту освіти, імена батьків, сестер, братів та їх подружжя, рід занять і віровизнання.

У Товаристві Ісуса систематична реєстрація членів була обов'язковою. Персональні каталоги впровадив засновник ордену Ігнатій Лойола з тим, аби генерал (офіційний титул глави цього чернечого чоловічого згромадження), доручаючи якимсь завданням, мав інформацію про всіх своїх підлеглих у будь-яких краях. На час приходу єзуїтів до Речі Посполитої у 1564 р. було впроваджено щорічні інформаційні каталоги («*catalogi informationi*»), які містили ім'я й прізвище кожного члена, дати вступу до ордену, складання останньої обітниць, характер занять до й після цього, дані про місце народження (батьківщину), кваліфікацію. У 1566 р. з'явився додатковий каталог – секретний. «*Catalogus secretus*» («*privatus*») додавався до щорічного інформаційного каталогу і призначався суто для генерала, адже містив інформацію про риси характеру членів провінції. Від 1578 р. почали вести ще й трирічний каталог, який складався з трьох частин. Перший такий каталог містив ім'я та прізвище єзуїта, його місце народження (батьківщину), вік, дані про стан здоров'я на поточний момент, дату вступу до ордену, освіти до цього, а також уже здобуту в Товаристві Ісуса, виконувані функції та їх тривалість у роках, науковий ступінь, вид і дату останніх обітниць тощо.

Процес еволюції каталогів завершили розпорядження 1592 і 1594 рр., які затвердили ті з них, котрі без змін проіснують до скасування Товариства Ісуса в 1773 р. Це – уже згадані трирічні каталоги і щорічний короткий каталог («*catalogus brevis*», «*catalogus annuus*»), що містив списки осіб, які перебували в домах конкретної провінції, із зазначенням їх поточних занять. Усі трирічні й короткі каталоги, що зберігалися в архіві Польської провінції, за винятком трирічного каталогу за 1597 р., загинули під час скасування ордену. Другі ж примірники збереглися у римському архіві Товариства Ісуса. У фонді Польської провінції є короткі каталоги за 1591/1592, 1593/1594, 1595/1596–1598/1599, 1601/1602, 1602/1603, 1604/1605, 1605/1606, 1607/1608–1618/1619, 1619/1620, 1620/1621, 1622/1623, 1623/1624, 1626/1627–1634/1635, 1636/1637, 1638/1639, 1641/1642, 1642/1643–1649/1650 рр.

Збірка (кодекс) автобіографій єзуїтів Польської провінції XVI ст. містить дев'яносто два життєписи, автори яких розповідають про свої шляхи

¹⁰ «*Examen novitiorum*» зберігається у відділі рукописів бібліотеки Упсальського університету (Швеція) під шифром Н 167, №7205.

покликання до ордену. Кодекс було видано єзуїтом Ю.Варшавським у Римі в 1966 р.¹¹ Певні засади щодо новіціїв та їх віровизнання містять «Конституції» («*Constitutiones*») Товариства Ісуса, уперше опубліковані в 1558–1559 рр. у «Вічному місті»¹².

Дані про членів чоловічих чернечих згромаджень у Кракові під час Контрреформації детально проаналізував польський історик Г.Гапський, який бачив пряму залежність між реалізацією тридентських реформ, відродженням католицизму і зростанням покликань кандидатів до згромаджень. Він визначив чотири етапи розвитку рекрутації в усіх краківських новіціатах: 1) її послаблення в 1595–1600 рр. й посилення протягом 1600–1615 рр.; 2) різке гальмування темпів рекрутації в 1620–1625 рр.; 3) суттєве зростання 1625–1635 рр., яке в деяких згромадженнях перевищило показники 1600–1615 рр.; 4) із кінця 1630-х рр. динаміка росту загальмовується на наступні тридцятиріччя¹³.

У Польській провінції Товариства Ісуса, до складу якої входила більшість українських земель, фіксуються три потужних хвилі рекрутації: 1580–1585, 1600–1620 рр. та наймасовіша – у 1625–1635 рр.¹⁴ За часом вони збігаються з двома періодами збільшення кількості фундацій – 1579–1584 та 1600–1624 рр. Можемо підтвердити висновок Г.Гапського, що динаміка заснування єзуїтських домів випереджала приток новіціїв, особливо у XVI ст., коли єзуїтам гостро бракувало кандидатів для забезпечення отриманих фундацій¹⁵. Отже, динаміка рекрутації в 1580–1585, 1600–1620, 1625–1635 рр. корелювала з попереднім зростанням кількості фундацій у 1564–1572, 1579–1584, 1600–1624 рр.

За даними Г.Гапського, зростання темпів рекрутації у чернечих чоловічих згромадженнях, які мали новіціати у Кракові, відбувалося паралельно та було пов'язане зі збільшенням кількості монастирських фундацій. Ріст рекрутації наприкінці XVI – у перших роках XVII ст. виразно випереджав приріст кількості монастирських заснувань, який розпочався на початку XVII ст., а апогей його припав на 1620-ті рр.¹⁶ У масштабах усього чернечого руху спочатку збільшилася чисельність монахів, а вже потім – монастирів. При цьому перелом у реформаційній кризі настав у 1580–1585 рр., коли кількість професій перевищила рівень 1530-х рр. Водночас значно збільшилося число обителів. Проте слід пам'ятати, що 12 із 15 фундацій у 1565–1585 рр. були призначені для єзуїтів. Таким чином, це черговий вагомий аргумент на користь їх виняткової ролі у відродженні католицизму в Речі Посполитій. Цікавий факт – кульмінація збільшення кількості монастирів припала на період раптового загальмування покликань у 1620–1625 рр. Причини цього Г.Гапський бачив у голодних роках, епідеміях та загрози масштабного турецького вторгнення на

¹¹ *Unicus universae Societatis Iesu vocationum liber authobiographicus, Poloniae provinciae proprius (1574–1580) / Cura J. Warszawski SJ. – Romae, 1966.*

¹² Останнє офіційне видання латинського тексту «Конституції» побачило світ у столиці Італії у середині 1990-х рр.: *Constitutiones Societatis Iesu a Congregatione Generali XXXIV annotatae et Normae complementariae ab eadem Congregatione approbatae. – Roma, 1995.* Україномовне вид. див.: Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові норми / Пер. з англ. А.Маслюх. – Л., 2005.

¹³ *Gapski H. Rekrutacja do zakonów... – S.27–28.*

¹⁴ *Ibid. – S.40.* Тут користуємось даними Г.Гапського про кількість новіціїв, оскільки його підрахунки суттєво відрізняються від наших (див.: *Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. – Л., 2005. – С.104–108.*)

¹⁵ *Gapski H. Rekrutacja do zakonów... – S.41.*

¹⁶ *Ibid. – S.34, 37.*

початку 1620-х рр. Перенаселені кляштори, які мали складнощі з продовольчим постачанням, свідомо обмежували прийняття новіціїв, а посилення відчуття загрози у суспільстві спричинялося до зростання монастирських фундацій¹⁷. В єзуїтських домах перебувало значно більше людей, ніж в обителях інших чернечих чоловічих згромаджень, що було пов'язане з місійною, душпастирською, шкільною й загалом контрреформаційною діяльністю членів Товариства Ісуса, а також тривалою підготовкою новіціїв¹⁸.

Фундації єзуїтських домів. Перший період зростання кількості єзуїтських фундацій (п'ять) був досить незначним і припав на 1564–1572 рр., тобто на перші вісім років діяльності єзуїтів у Речі Посполитій. Другий період (1578–1584 рр.) вирізнявся найбільшою інтенсивністю – дев'ять фундацій за шість років. Натомість третій, охопивши двадцять п'ять років (із 1599 по 1624 рр.), став найтривалішим – за цей час було засновано двадцять чотири єзуїтські дома.

Табл.1

**Приріст єзуїтських домів у Речі Посполитій
кожні чотири – п'ять років (1564–1649 рр.)**

Роки	Кількість нових фундацій	Роки	Кількість нових фундацій
1564–1569	3	1610–1614	7
1570–1574	2	1615–1619	4
1575–1579	1	1620–1624	5
1580–1584	8	1625–1629	1
1585–1589	2	1630–1634	2
1590–1594	1	1635–1639	5
1595–1599	–	1640–1644	–
1600–1604	5	1645–1649	1
1605–1609	3		

Табл.2

**Загальна кількість єзуїтських домів у Речі Посполитій
кожні чотири – п'ять років (1564–1649 рр.)**

Роки	Кількість фундацій на кінець періоду	Роки	Кількість фундацій на кінець періоду
1564–1569	3	1610–1614	32
1570–1574	5	1615–1619	36
1575–1579	6	1620–1624	41
1580–1584	14	1625–1629	42
1585–1589	16	1630–1634	44
1590–1594	17	1635–1639	49
1595–1599	–	1640–1644	–
1600–1604	22	1645–1649	50
1605–1609	25		

¹⁷ *Gapski H.* Rekrutacja do zakonów... – S.37–38.

¹⁸ *Ibid.* – S.41.

Найінтенсивніше зростання кількості єзуїтських домів (у середньому по одному на рік) відбулося за часів правління Стефана Баторія (1576–1586 рр.), який прагнув створити «дійсно католицьку Річ Посполиту». Для «перетравлення» заснованих за цього короля одинадцяти домів і зібрання сил для активної розбудови нових знадобилося понад двадцять років. Попри наявну диспропорцію між полем діяльності та браком відповідних виконавців, у Польській провінції одразу не застосовувалося рішення Генеральної конгрегації 1565 р. (найвищого органу влади у Товаристві Ісуса), яке зобов'язувало в таких випадках робити перерву у відкритті нових домів для зміцнення вже існуючих. Найбільший приріст єзуїтських фундацій у Речі Посполитій до середини XVII ст. припав на правління перших двох монархів із династії Ваза (68% усіх заснувань до 1647 р.). Це також стосується фундацій домініканців, кармелітів та францисканців.

На 1648 р. 80% єзуїтських фундацій у Речі Посполитій припадало на терени, заселені переважно православними й протестантами. Так, на українські землі Корони Польської і територію Великого князівства Литовського їх приходилося 60%, а на Пруссію і Лівонію (Інфлянти) – лише 20%. Подібний «православний напрямок» мали фундації домініканців і бернардинців, що постали в останній чверті XVI – у середині XVII ст. Можна припустити, що причиною був перехід частини шляхти й більшості маґнатів із протестантизму та православ'я в католицизм, а також поширення тут польського маґнатського землеволодіння. Слід узяти до уваги й зацікавлення самих єзуїтів, внутрішнє оновлення, яке переживали інші ордени внаслідок реформи західного християнства. На українських і білоруських землях новозасновані єзуїтські доми поповнювали негусту парафіяльну мережу католицької церкви¹⁹.

Вік новіціїв. Тридентський собор установив нижню вікову межу кандидатів до чернечих згромаджень – повних 16 років. Нерідко від цього припису відступали. Так, домініканці знизили її з 18 до 16, а згодом до 15 років, єзуїти – до 14²⁰. Проте в Речі Посполитій 14-річних новіціїв практично не було, більшість були не старше 25 років. При цьому існувала тенденція зменшення кількості кандидатів вікової групи 25–30 років і старших на користь молодших. Так, у другій чверті XVII ст. молоді люди до 20 років становили дві третини новіціїв. Під час зростання темпів рекрутації середній вік кандидатів знижувався, а при вповільненні – збільшувався²¹.

Умови та переешкоди для прийняття кандидатів. «Конституції» Товариства Ісуса висували до кандидатів певні вимоги. Претенденти на священство повинні були мати належну освіту або здібності до наук, розважливість у діях чи, принаймні, здатність до її плекання, а також добру пам'ять, сталість і послідовність у діях, ревність до душпастирської

¹⁹ Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво... – С.108.

²⁰ Institutum Societatis Iesu. – Vol.1. – Pragae, 1705. – P.214, 216; Poplatek J. Encyklopedia jezuitów polskich... – S.358.

²¹ Gapski H. Rekrutacja do zakonów... – S.158–160, 166.

праці, легкість слова та у спілкуванні з людьми. Бажаними, але не конче обов'язковими для кандидатів в езуїти визнавалися шляхетність, заможність, особиста чи родова слава й т.п.²²

На заваді вступу до Товариства Ісуса могли стати «першорядні» причини, у тому числі зречення християнської віри, перебування протягом якогось часу в ересі чи схизмі²³, скоєне вбивство або покарання позбавленням юридичної охорони та майна внаслідок тяжкого злочину, подружній зв'язок, юридичне визнання невілляництва кандидата, його розумова недуга або схильність до неї. Приховування при вступі до Товариства Ісуса якоїсь із цих перешкод робило прийняття недійсним. Проте папа, його нунції та великий пенітенціарій (глава одного з трьох церковних трибуналів) мали право дозволити прийом кандидата до новіціату. «Другорядними» перешкодами вважалися надмірна темпераментність і розвиток чуттєвої сфери, погані звички, відсутність чистих намірів при виборі згромадження, мінливість, нерозсудлива побожність, брак необхідної освіти, розумова відсталість, слабка пам'ять і вади мовлення, хворобливість, кволість, фізична потворність, занадто молодий або надто старий вік, борги та цивільні зобов'язання. Кожна із цих другорядних перешкод могла стати причиною для відмови у прийнятті до Товариства Ісуса. Дозволити ж у цьому випадку прийом могло орденське керівництво²⁴.

Кожен кандидат мав відверто відповісти на питання, чи його сім'я віддавна християнська, а чи належить до новонавернених, і чи не був хтось із предків звинувачений в ересі та за яких обставин²⁵? Проте заборона приймати до Товариства Ісуса людей, що побували в ересі або схизмі, не означала, що цим колишнім протестантам чи православним закрито доступ. «Конституції» застерігали, що «якщо кандидат народився у краю, де панує схизма, яка є там гріхом загальним, а не тільки його особистим, то не слід вважати цю обставину перешкодою для прийняття до товариства (те ж можна стверджувати і про кандидатів, які народилися в еретичних країнах)»²⁶.

Етнічне й територіальне походження новіціїв. Ще одну перешкоду на шляху прийняття нових членів на початку 1592 р. додав генерал Клаудіо Аквавівва, а згодом, у 1593–1594 рр., V Генеральна конгрегація, заборонивши приймати так званих «нових християн» – тобто, вихідців з євреїв і сарацинів. Тих із них, хто був «помилково прийнятий», приписувалось усунути з ордену²⁷. Причиною такого рішення стали заворушення в іспанських провінціях Товариства Ісуса, які тривали від другої половини 1580-х рр. і були організовані езуїтами саме цього етнічного походження²⁸.

V Генеральна конгрегація 1608 р. трохи пом'якшила попередні постанови, допустивши до вступу осіб з єврейським або ісламським корінням,

²² Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові норми. – С.74–78.

²³ Там само. – С.28, 80.

²⁴ Там само. – С.78–86; *Poplatek J. Encyklopedia jezuitów polskich...* – S.358–359.

²⁵ Там само. – С.31.

²⁶ Там само. – С.80.

²⁷ *Institutum Societatis Iesu.* – Vol.2. – Florentiae, 1893. – p.278.

²⁸ Детальніше див.: *Poplatek J. Encyklopedia jezuitów polskich...* – S.267–270.

які були католиками зі шляхетських чи славетних і добрих родин не менше, ніж у п'ятому поколінні. При цьому уточнювалося, що це положення стосується вигнаних з Іспанії морисків. Щодо «татар та інших магометан – у Польщі чи іншому місці», то тут право визначати ступінь споріднення, який дозволяв прийняти кандидата до Товариства Ісуса, надавалося генералові²⁹. Приписи щодо навернених з юдаїзму й ісламу зберігали чинність до ХХІХ Генеральної конгрегації (1946 р.). Складно сказати, наскільки точно дотримувалися цих правил на практиці. Принаймні в Польській провінції був єзуїт з Малопольщі – Альберт Гадиновський, про якого було сказано, що він походить з юдеїв у третьому поколінні (у 1631 р. залишив Товариство Ісуса)³⁰.

Соціальне походження. В усіх чернечих згромадженнях більшість становили міщани, шляхта – 10–25% (найчастіше не перевищувала 20%), селяни – 7–10%. Водночас слід зауважити, що відсоток шляхтичів серед єзуїтів був найвищим порівняно з іншими тогочасними чоловічими орденами в Речі Посполитій (загалом не більше 20–25%). Цікаво, що книги Браневського новіціату за 1569–1575 рр. фіксують 16,5% селян серед кандидатів до Товариства Ісуса, що свідчить про їх більшу участь у рекрутації протягом XVI ст.³¹

Єзуїти не мали якихось приписів чи заохочень, котрі б стосувались обмежень щодо соціального походження кандидатів. Як єзуїтські, так і джерела інших чернечих орденів лише у виняткових випадках фіксували станове походження своїх членів. Таким винятком були книги новіціату. За нашими підрахунками, серед усього єзуїтського шкільного персоналу на українських землях шляхта становила від 23,5 до 56–62%³².

Содаліції. Одним із важливих джерел рекрутації до Товариства Ісуса були Маріїнські содаліції, що існували при кожній єзуїтській школі та представляли собою студентські релігійні братства, члени яких поєднували зразкове навчання з удосконаленням християнського життя. Братчики мали щодня брати участь у літургії, регулярно – у церковних урочистостях, щотижня сповідатися, причащатися кожного місяця, дотримуватися постів, читати молитви, «служити бідним» – тобто, відвідувати в'язнів і хворих, допомагати вбогим та немічним у шпиталях і притулках, готувати до сповіді й причастя селян і злиденну молодь. Саме із середовища членів содаліцій вийшло найбільше кандидатів до Товариства Ісуса та кліру загалом³³. Єзуїтські хроніки й історії домів щороку повідомляли про кількість учнів, зазвичай членів содаліцій, які виявили бажання вступити до того чи іншого чернечого згромадження³⁴.

²⁹ Institutum Societatis Iesu. – Vol.2. – p.302.

³⁰ *Wielewicki J.* Dziennik spraw Domu Zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie. – T.V. – Kraków, 1999. – S.237.

³¹ *Gapski H.* Rekrutacja do zakonów... – S.106–117, 172.

³² *Шевченко Т.* Єзуїтське шкільництво... – С.167.

³³ *Piechnik L.* Gimnazjum w Braniewie w XVI w.: Studium o początkach szkolnictwa jezuickiego w Polsce // *Nasza Przeszłość.* – Т.7. – Kraków, 1958. – S.44.

³⁴ Наприклад, протягом 1571–1608 рр. із 1897 членів Маріїнської содаліції Браневської колеїї 319 (16,8%) обрало духовний сан (див.: *Piechnik L.* *Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce (1564–1773)* // *Collectanea Theologica.* – 1976. – Т.46. – S.48–49).

Освіта. У XVI ст. рівень освіченості єзуїтських новітців був дуже різним – від незакінченої середньої до вищої чи навіть здобутого вченого ступеня. Більше того, серед єзуїтів у той час були люди, які до вступу в Товариство Ісуса вже набули відомості: Станіслав Варшевицький, Мартин з Уязду (Уяздовський), племінник нунція Альберто Болоньєтті – Марко, Якуб Вуек, Альберт Фабрицій, Петро Скарґа, а також вихідці з Русі – брати Гербести та Юрій Тишкевич. Зверталися щодо вступу до ордену (але їм було відмовлено) Єронім Роздражевський, майбутній кюявський єпископ, та Єжи Радзивілл, згодом кардинал. На межі XVI–XVII ст. відбулась уніфікація освіти кандидатів до Товариства Ісуса – більшість із них закінчили клас риторики, тобто були випускниками середньої школи, і переважно єзуїтської.

Зміни в освіті новітців відповідали переминам у тодішньому шкільництві, у тому числі єзуїтському. Більшість із досліджених нами єзуїтів здобули середню освіту ще будучи світськими людьми (75,56%). Водночас вивчили чи повторили курс риторики в ордені 69,81%. Вищу освіту вже у Товаристві Ісуса здобуло 97,78%. Попри те, що п'ята частина ректорів (суперіорів), префектів і вчителів вивчала у мирському житті філософію й теологію, майже всі вони доучувалися в ордені. Здобуття повної вищої освіти до чернецтва майже не зустрічалось (лише чотири особи або 0,6%). Рівень освіти у кандидатів із Русі був аналогічним до вихідців з інших регіонів Речі Посполитої у відповідний період.

Територіальне походження. У XVI ст. в рекрутації до чоловічих чернечих згромаджень вирішальну роль відігравала Малопольща³⁵, а від початку XVII ст. – Великопольща³⁶. Що стосується єзуїтів, то домінування Малопольщі серед регіонів рекрутації особливо не проявлялося, дуже важливу роль також відігравала Великопольща. Зростання значення великопольських земель та зменшення ролі Малопольщі в першій половині XVII ст. Г.Гапський пов'язував із відкриттям³⁷ другого єзуїтського новітціату

³⁵ У XVI ст. у Польській провінції працював 181 єзуїт-іноземець. До 1602 р. провінціалами були лише італійці. Однією з вимог рокошу М.Зебжидовського стало усунення з Речі Посполитої єзуїтів-іноземців, але Віслицький з'їзд і Варшавський сейм 1607 р. відкинули її. На нашу думку, зменшення кількості єзуїтів-іноземців було пов'язане суто з внутрішньою політикою ордену, який присилав своїх членів із-за кордону лише доти, доки провінція сама не могла забезпечувати себе відповідними кадрами. Відтік іноземців розпочався вже у XVI ст. Так, протягом 1570–1584 рр. кількість єзуїтів-іноземців зменшилась із 47 до 18%. У 1599 р. вони становили вже 8%, а у 1625 р. – 2,2%. Від 1608 р. Польською провінцією керували переважно вихідці з Речі Посполитої; іноземці, за нечисленими винятками, залишили країну, а контакти із Заходом підтримували делегації на збори ордену, що відбувалися в Римі, та візитери, які час від часу приїздили до країни. Детальніше див.: *Natoński B.* Szkolnictwo jezuitckie w dobie kontrreformacji // *Wiek XVII: Kontrreformacja. Barok. Prace z historii kultury / Ed. J.Pelc.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970. – Т. XXIX. – S.312–315; *Gapski H.* Rekrutacja do zakonów... – S.120–125, 133–134; *Wielewicz J.* Dziennik spraw domu zakonnego... – Т. II. – Kraków, 1886. – S.197; *Literatura antyjezuicka w Polsce, 1578–1625.* Antologia / Oprac. J.Tazbir. – Warszawa, 1963. – S.101; *Czubek J.* Pisma polityczne z czasów Rokoszu Zebrzydowskiego. – Kraków, 1916–1918. – Т. I–II; *Zaleski S.* Jezuitci w Polsce. (W skróceniu. 5 tomów w jednym, z dwoma mapami). – Kraków, 1908. – S.93; *Шевченко Т.* Єзуїтське шкільництво... – С.167–169.

³⁶ *Gapski H.* Rekrutacja do zakonów... – S.70–79.

³⁷ Точніше, перенесенням до Вільна, оскільки другий новітціат для Литовської провінції було створено ще 1590 р. в Ризі. У 1600 р. його було переведено до Полоцька, а у 1605 – до Вільна (див.: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* – S.463).

у Вільні, що стало причиною зменшення кандидатів до краківського новіціату з Великого князівства Литовського при збереженні переваги великопольських кандидатів³⁸.

У каталогах Товариства Ісуса єзуїт, народжений у Великопольщі, записувався як «*Maior Polonus*», у Малопольщі – «*Minor Polonus*», у Русі – «*Ruthenus*» чи «*Roxolanus*», на території Великого князівства Литовського – як «*Lithuanus*», а на землях Східної Пруссії – «*Pruthenus*». Випадки, коли «батьківщиною» єзуїта значилося місто, а не регіон, були винятком. Так, народжений у Кам'янці-Подільському міг бути записаний як «*Samenecensis*», у Луцьку – «*Luceoriensis*», Кракові – «*Cracoviensis*», Варшаві – «*Varsaviensis*», Львові – «*Leopoliensis*» і т.п. Ще більш рідкісним винятком була фіксація етнічного походження – якщо це й зустрічалося, то, наприклад, як «*Armenus Samenecensis*» («кам'янецький вірменин»).

Серед єзуїтського шкільного персоналу переважали вихідці з різних регіонів Речі Посполитої. Найбільша частка припадала на Великопольщу (29,6% учителів, 30,7% префектів і 37,2% ректорів). Третьою за чисельністю була група вихідців із Малопольщі (20,1% учителів, 19,7% префектів і 20,5% ректорів). Натомість вихідці з руських (українських) земель перебували на другому місці (25,9% учителів, 22,6% префектів і 25,6% ректорів). За уточненими даними, у складі шкільного персоналу протягом XVI – першої половини XVII ст. вихідці з українських земель становили 25,5% (170 осіб).

До 1610-х рр. приплив до новіціату Польської провінції Товариства Ісуса вихідців із Русі-України був спорадичним. Рекрутація серед русинів зростає на початку 1610-х рр. і триває до 1637 р.: у 1612–1627 рр. їх кількість поступово збільшується, протягом 1628–1637 рр. вона стабільно висока, а наприкінці 1630-х рр. – падає. При цьому хвиля припливу русинів збіглася за часом із двома періодами зростання інтенсивності рекрутації в усій Польській провінції Товариства Ісуса: 1600–1620 рр. та найпотужнішим 1625–1635 рр. Але на відміну від ситуації в усій провінції, серед русинів не було спаду кількості кандидатів у 1620–1625 рр. – вона у цей час повільно зростала. Падіння темпів рекрутації в Польській провінції та серед вихідців із Русі збігається з припиненням збільшення єзуїтських фундацій у Речі Посполитій (протягом 1638–1646 рр. не було засновано жодного нового дому), відповідаючи десятиріччю «золотого спокою».

Частка ж русинів серед шкільного персоналу, а, відповідно, і всього членства Товариства Ісуса Польської провінції, неухильно зростала з другої половини 1600-х рр.: у 1604–1619 рр. – помірно, а з середини 1620-х рр. – різко. При цьому протягом 1626–1648 рр. чисельність єзуїтів-русинів зросла у п'ять разів порівняно з періодом 1604–1624 рр. Таке збільшення корелює зі сплеском загальної чисельності єзуїтів у домах Товариства Ісуса на українських землях та посиленням рекрутації в попередні роки.

³⁸ *Gapski H. Rekrutacja do zakonów... – S.79.*

Табл.3

**Чисельність єзуїтів-русинів серед шкільного персоналу
в українських землях Польської провінції єзуїтського ордену на під-
ставі коротких каталогів (1591–1649 рр.)**

Рік	Усього осіб	Рік	Усього осіб
1591/1592	2	1620/1621	4
1592/1593	каталог відсутній	1621/1622	каталог відсутній
1593/1594	3	1622/1623	4
1594/1595	каталог відсутній	1623/1624	5
1595/1596	1	1624/1625	1
1596/1597	1	1625/1626	1
1597/1598	1	1626/1627	9
1598/1599	–	1627/1628	11
1599/1600	каталог відсутній	1628/1629	11
1600/1601	каталог відсутній	1629/1630	12
1601/1602	1	1630/1631	11
1602/1603	–	1631/1632	9
1603/1604	каталог відсутній	1632/1633	8
1604/1605	1	1633/1634	9
1605/1606	2	1634/1635	11
1606/1607	каталог відсутній	1635/1636	каталог відсутній
1607/1608	3	1636/1637	15
1608/1609	3	1637/1638	каталог відсутній
1609/1610	2	1638/1639	22
1610/1611	1	1639/1640	каталог відсутній
1611/1612	3	1640/1641	каталог відсутній
1612/1613	1	1641/1642	15
1613/1614	3	1642/1643	25
1614/1615	7	1643/1644	20
1615/1616	4	1644/1645	21
1616/1617	4	1645/1646	20
1617/1618	5	1646/1647	18
1618/1619	7	1647/1648	25
1619/1620	3	1648/1649	21

Табл.4

**Загальна чисельність єзуїтів у домах
в українських землях Польської провінції
на підставі коротких каталогів (1591–1649 рр.)**

Рік	Усього осіб	Рік	Усього осіб
1591/1592	35	1620/1621	116
1592/1593	каталог відсутній	1621/1622	каталог відсутній
1593/1594	28	1622/1623	114
1594/1595	каталог відсутній	1623/1624	126
1595/1596	31	1624/1625	129
1596/1597	30	1625/1626	106
1597/1598	28	1626/1627	139
1598/1599	29	1627/1628	153
1599/1600	каталог відсутній	1628/1629	158
1600/1601	каталог відсутній	1629/1630	168
1601/1602	21	1630/1631	182
1602/1603	29	1631/1632	195
1603/1604	каталог відсутній	1632/1633	188
1604/1605	32	1633/1634	187
1605/1606	32	1634/1635	208
1606/1607	каталог відсутній	1635/1636	каталог відсутній
1607/1608	32	1636/1637	244
1608/1609	67	1637/1638	каталог відсутній
1609/1610	77	1638/1639	270
1610/1611	89	1639/1640	каталог відсутній
1611/1612	97	1640/1641	каталог відсутній
1612/1613	106	1641/1642	274
1613/1614	98	1642/1643	275
1614/1615	117	1643/1644	273
1615/1616	116	1644/1645	285
1616/1617	123	1645/1646	298
1617/1618	119	1646/1647	294
1618/1619	123	1647/1648	305
1619/1620	125	1648/1649	309

Вихідці з українських земель (Русі) фігурують у каталогах як роксолани («Roxolani»), рутени («Rutheni»), руси («Russi»), підгоряни («Submontani»), підляшці («Subsilvani», «Podlachiani», «Podlascenses»), львів'яни («Leopolienses»), волиняни («Volhynenses», «Volinenses»), подолляни («Podolani»), лучани («Luceorienses»), кам'янчани («Camenecenses»), дрогобиччани («Drohobicenses»), сіверяни («Severinenses») і навіть українці («Ukrainenses»). Як вихідців з українських земель було ідентифіковано тих «Submontani» («Podlachiani»), записаних ще як «Roxolani», «Rutheni» чи «Russi», тобто вихідців із руської частини передгір'я Карпат. Решту ж «Submontani», із малопольської частини, у каталогах записано і як «Submontani», і як «Minor Poloni». Проте ці записи показують, що, власне, ідентичність підгорян – умовно «руську» чи «польську» – встановити найскладніше, оскільки деякі з них були записані і як «Submontani», і як «Roxolani» («Rutheni»), і як «Minor Poloni».

Важливо підкреслити, що джерела не дозволяють нам обмежити поширення термінів «Roxolanus» і «Ruthenus» лише на осіб, народжених у Руському воеводстві – вони широко вживалися також щодо вихідців із трьох інших «руських воеводств» паралельно з назвою регіону. У табл.5 представлено варіанти вживання різних термінів, які означали «батьківщину» того чи іншого єзуїта – вихідця з Русі.

Табл.5

Визначення «батьківщини» єзуїтів-вихідців із Русі серед шкільного персоналу в українських землях Польської провінції на підставі трирічних каталогів (1575–1648 рр.)³⁹

Русини, рутени	
єзуїт	його «батьківщина»
Błaszkiwicz (Błaszkiwicz, Błaszkiowic, Blaskiewicz, Błaszkiwicz, Błaszkiwicz, Błaszkiwicz) Adamus	Roxolanus, Ruthenus
Brzozdowski (Brozdowski) Ioannes	Roxolanus, Ruthenus
Buchowski Hermolaus	Roxolanus, Ruthenus
Gawecki (Gaweski, Gawęcki) Ioannes	Russus, Rox
Ielec (Jelec) Ignatius	Roxolanus, Ruthenus
Kołodzowski (Kłodzowski, Kolozzowski) Ioannes	Roxolanus, Ruthenus
Koprek (Coprecius) Simon	Roxolanus, Ruthenus
Kurowski Alexander	Roxolanus, Ruthenus
Kusienicki (Kisienicki) Andreas	Roxolanus, Ruthenus
Lubacius Augustinus	Roxolanus, Russus
Pęgowski (Pegowski) Franciscus	Roxolanus, Ruthenus
Rohatinensis (Georgii) Martinus	Roxolanus, Ruthenus

³⁹ У таблиці подано вибірку осіб, «батьківщина» яких визначалася різними термінами.

Продовження табл.5

Sokolowski (Socolouius, Sokolouius) Stanislaus	Roxolanus, Ruthenus, Minor Polonus
Srzedzinski (Sredzinski, Srzedzynski) Stephanus	Roxolanus, Ruthenus
Wisnensis (Visnensis) Ioannes	Roxolanus, Ruthenus
Львів'яни	
єзуїт	його «батьківщина»
Alandus Ioannes	Leopoliensis, Roxolanus
Albinus Stanislaus	Leopoliensis, Ruthenus, Roxolanus, Russus
Faubach (Faubach) Ioannes	Leopoliensis, Roxolanus
Fricius (Frycz, Fritio) Georgius	Leopoliensis, Roxolanus
Gobrzydowski Nicolaus	Leopoliensis, Roxolanus
Ianczynski (Janczynski, Ianczynski, Jańczynski, Jączynski, Janczinski, Ianczinski, Iamczynski) Raphael	Leopoliensis, Roxolanus
Ianczynski (Iączynski, Jączynski, Iączynski) Thomas	Leopoliensis, Roxolanus, Russus
Lorencowicz (Lorensowicz, Laurencoic, Lorensowicz, Lorensowic, Lurencowicz, Lurensowicz) Alexander	Leopoliensis, Roxolanus, Ruthenus, Leopoliens ex Russia
Moscicki (Mościcki, Mośćicki) Paulus	Leopoliensis, Roxolanus
Rzeszewski Ignatius, Rzeszewski (Rzeszowski) Ioannes	Leopoliensis, Roxolanus
Перемишльці	
єзуїт	його «батьківщина»
Krasicki Hieremias	Primislensis
Wargocki (Vargocki, Vargotius) Ambrosius	Praemislensis, Roxolanus
Вихідці з Нового Міста в Галичині	
єзуїт	його «батьківщина»
Herbest Benedictus, Herbest Stanislaus	Roxolanus, Ruthenus novomestensis
Вихідці з інших галицьких міст	
єзуїт	його «батьківщина»
Rokicki Stanislaus	Dobrinensis, Roxolanus,
Sebastiani (Drohobicensis) Christophorus	Drohobicensis, Ruthenus, Russus
Wisnensis (Visnensis) Ioannes	Roxolanus, Ruthenus
Підляшці	
єзуїт	його «батьківщина»
Czarnacki (Czarnecki, Czarnocki) Albertus	Podlachianus, Roxolanus
Dębowski (Dębowski, Dembowski) Simon	Subsylvanus, Roxolanus, Minor Polonus

Продовження табл.5

Kaczynski (Kaczinski) Paulus	Subsylvanus (Podlachiensis), Roxolanus
Karpowicz (Karpiewicz, Karpiowicz) Georgius	Podlascensis, Roxolanus
Płowinski (Plouinski) Ioannes	Subsylvanus, Roxolanus, Ruthenus, Submontanus, Minor Polonus
Przygodzki (Przygocki) Albertus	Subsylvanus, Roxolanus, Volhynensis
Skolmowski (Skolimanowski) Paulus	Podlascensis (Subsylvanus), Roxolanus
Волиняни	
езуїт	його «батьківщина»
Bogdaszewski Ioannes	Volynensis, Roxolanus
Bogucki Tobias	Volynensis, Roxolanus
Łankowski (Lankowski) Thomas	Volynensis (Wołynensis), Roxolanus
Meleszko (Mieleszko, Maleszko) Nicolaus	Volhinus, Roxolanus, Ruthenus
Pokrzywnicki (Pokrzywnicki) Adamus	Wolinensis, Roxolanus, Podolanus
Przygodzki (Przygocki) Albertus	Volhynensis, Roxolanus, Subsylvanus
Przygodzki (Przegodzki, Przygocki) Andreas	Wolhinensis, Roxolanus
Skarzynski (Skarżynski, Skarzenski, Skarzewski) Thomas	Volynensis, Roxolanus
Strumiłowski Sebastianus	Vołynius, Roxolanus
Tomanowicz (Thomanowicz) Casimirus	Vołyniensis (Volhinensis), Roxolanus
Woytkowski (Woitkowski) Gregorius	Volynensis, Roxolanus
Zawalski Alexander	Volynensis, Roxolanus, Ruthenus
Лучани	
езуїт	його «батьківщина»
Kalenkowicz (Kalinkowicz, Kalenikowicz, Kalienikowicz) Ioannes	Luceoriensis, Volynensis, Ruthenus
Szulc (Szolc, Schulc, Sulcius, Szultz) Andreas	Luceoriensis, Vołynensis
Подоляни	
езуїт	його «батьківщина»
Krzycki Andreas (Andreas Ioannes), Krzycki Iacobus	Podolanus, Roxolanus
Łabeta (Łabęta, Labeda, Łabeda) Iacobus	Podolanus, Roxolanus
Ołędzki (Ołęcki, Olecki, Ołęcki) Matthias Czurilo (Czuryło)	Podolanus, Roxolanus, Ruthenus
Parnasides (Parnassides) Lucas	Podoliens, Podolanus, Ruth, Russus
Piszkowski (Piczkowski) Nicolaus	Podolanus, Roxolanus
Pokrzywnicki (Pokrzywnicki) Adamus	Podolanus, Roxolanus, Wolinensis
Rzymnik (Rzymnicki) Valentinus	Podolanus, Roxolanus

Продовження табл.5

Secemski (Szczemski, Seciemski, Seczemski) Ioannes	Podolanus, Roxolanus, Polonus ex Podoliensi, Podoliensis ex Mazovia
Skarzynski (Skarzewski) Stephanus	Podolanus, Roxolanus, Ruthenus, Ukrainensis
Troianowski Simon	Podoliensis, Roxolanus
Zborowski Adamus Alexander	Podoliensis, Roxolanus
Кам'янчани	
єзуїт	його «батьківщина»
Hołubowicz (Holubowicz, Cholubowicz) Christophorus	Armenus Camenecensis
Українці	
єзуїт	його «батьківщина»
Rutka Theophilus (Bogumilus Theophilus)	Ukrainensis, Roxolanus
Skarzynski (Skarzewski) Stephanus	Ukrainensis, Roxolanus, Ruthenus, Podolanus
Підгоряни	
єзуїт	його «батьківщина»
Brzozouiensis (Brzozouius) Andreas	Submontanus, Roxolanus, Ruthenus, Minor Polonus
Dinouiensis (Dinouius, Dynouius, Denouiensis) Ioannes	Submontanus, Roxolanus
Groszkowicz (Groszkowic) Ioannes	Submontanus, Roxolanus, Minor Polonus
Kwapich Simon	Submontanus, Roxolanus
Madowicz Valentinus	Submontanus, Roxolanus, Minor Polonus
Paprocki Paulus	Submontanus, Roxolanus, Minor Polonus, Rossia
Płowinski (Plouinski) Ioannes	Submontanus, Roxolanus, Ruthenus, Subsylvanus, Minor Polonus
Popławski Samuel	Submontanus, Roxolanus
Przeworscensis (Przeuorscensis, Czepisius) Ioannes	Submontanus, Roxolanus, Russus
Stopecius (Stopecki, Stopcius) Valentinus	Submontanus, Roxolanus, Minor Polonus
Suchocki Iacobus	Submontanus, Roxolanus
Walawski (Walaski) Adamus	Submontanus, Roxolanus, Ruthenus
Zaleski Valerianus	Submontanus, Roxolanus, Iaroslaviensis ex Russia
Zuchowicz (Zuchowic) Ioannes	Submontanus, Roxolanus
Сіверяни	
єзуїт	його «батьківщина»
Orzel (Orzel) Leo	Severiensis, Roxolanus, Roxolanus ex Alba Russia

Із наведеної таблиці бачимо, що паралельно з окремими регіонами в езуїтській документації широко вживалися визначення «Roxolania» та «Ruthenia», під якими розумілися сучасні українські території, які на той час входили до складу Речі Посполитої.

Зазначення в різних каталогах різних «батьківщин» однієї особи (наприклад, Волинь і Поділля чи Підгір'я та Підляшшя) може бути пояснене кількома причинами. По-перше, розмитістю міжрегіональних кордонів, особливо якщо езуїт походив з якоїсь «порубіжної місцевості» та міг вагати-ся з її ідентифікацією. По-друге, віднесенням писарями домів, де перебував езуїт, його «батьківщини» до різних регіонів (якщо цей езуїт подавав лише назву місцевості, а не регіону). По-третє, народженням та зростанням езуїта в різних місцях, які він теоретично міг називати почергово або залишав цю справу на розсуд писаря. І, по-четверте, елементарною помилкою того ж таки писаря. Зазвичай у книгах професій інших чернечих чоловічих згромад-жень, у списках монахів подавалася назва конкретної місцевості, і в окре-мих нечисленних випадках – повіт, воеводство, епархія чи земля. Винятком були езуїтські каталоги, які зазначали лише регіон Речі Посполитої. Тому проблеми з ідентифікацією місцевостей, на нашу думку, були неминучими.

«Українцями» езуїтські каталоги визначають Теофіла Рутку та Стефана Скаржинського (Скаржевського). Місцем народження першого Л.Гжебень подає Київське воеводство⁴⁰. Натомість С.Скаржинський згадується ще як «подолянин». Ототожнення ж езуїтами понять «Україна» та «українний» із територією Київського і Брацлавського воеводств цілком відповідає практи-ці вживання цих термінів для позначення Київщини та Брацлавщини як самими мешканцями, так і королівськими канцеляристами.

Табл.6

Групи вихідців із різних українських регіонів Польської провінції се-ред шкільного персоналу (1575–1648 рр.)

Особи, які фігурували в каталогах водночас як тільки:	Усього
рутени чи/і роксолани («Rutheni», «Roxolani»)	61
львів'яни ^{1*}	11
рогатинці*	2
перемишльці*	2
вихідці з Нового Міста в Галичині*	2
вихідці з інших міст Галичини*	3
подоляни*	11
кам'яччани	1
рутени чи/і роксолани та водночас малополяки	16
підляшці й рутени (роксолани)	4

⁴⁰ Grzebień L. Bogumił Teofil Rutka // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław 1991. – S.203–204.

Продовження табл.6

тільки підгоряни	11
підляшці, рутени (роксолани) і водночас малополяки	5
волиняни	14
лучани	2
рутени (роксолани) й водночас великополяки	3
рутени (роксолани) і водночас великополяки та малополяки	1
підгоряни й рутени (роксолани)	12
підгоряни та рутени (роксолани) і водночас малополяки	1
рутени (роксолани) і литвини	2
підгоряни й литвини	1
сіверяни	1
українці та роксолани	1
українці, рутени (роксолани), подоляни	1
підгоряни, підляшці, роксолани (русини), малополяки	1
підляшці, роксолани, волинці	1
Разом	170

Примітка: 1. Львів'яни, а також інші, позначені тут зірочкою, водночас, як правило, фігурують у каталогах як роксолани чи/і русини.

Найбільшу групу вихідців із Русі становила 61 особа (записані як «Rutheni» чи «Roxolani»), чию регіональну належність точніше визначено не було. На другому місці перебували вихідці з Галичини та Підляшшя (по 20 осіб), а на третьому – із прикордонних русько-малопольських територій, зазначені то як «Rutheni» чи «Roxolani», то як «Minor Poloni» (16 осіб) та волиняни (16 осіб разом із лучанами). На четвертому – підгоряни (від 12 до 15 осіб), на п'ятому – подоляни (11 осіб).

Таким чином, рекрутація русинів до Товариства Ісуса спиралася насамперед на вихідців із Західної України (уродженців центральноруських теренів фіксувалося значно менше), де західнохристиянська традиція була тривалішою, а мережа парафій, шкіл та монастирів католицької церкви – густішою. До того ж Львів та, особливо, територіально близький до нього Краків становили собою найпотужніші центри чернечого життя Речі Посполитої.

Отже, зростання кількості покликань серед русинів до Товариства Ісуса розпочалось у 1610–1620-х рр. та супроводжувалося збільшенням темпів рекрутації та кількості єзуїтських домів у Польській провінції ордену. Про успішність єзуїтської місії свідчить друге місце України-Русі серед інших рекрутаційних регіонів Речі Посполитої – вихідці з руських земель становили понад 25% серед єзуїтського шкільного персоналу. Орденські джерела практично не містять конкретних назв місцевостей (виняток – великі

й середні міста), звідки походили члени Товариства Ісуса, обмежують лише поданням назви регіону. Щодо всіх осіб, які походили з України-Русі, незалежно від місцевості, єзуїти використовували терміни «Roxolanus» і «Ruthenus». При цьому їх могли вживати щодо тих самих осіб паралельно з іншими, які деталізували регіональне походження. Такими термінами були: підляшпець («Subsilvanus»), волинянин («Volhynensis»), подолянин («Podolanus»). Рідше вживалися назви міст – Львова, Луцька, Дрогобича, Кам'янець-Подільського, Нового Міста, Вишні, Перемишля, а вихідців із них було зафіксовано, відповідно, як львів'ян («Leopolienses»), лучан («Luceorienses»), дрогобиччан («Drohobicenses»), кам'янчан («Camenecenses»), новомістян («Novomestenses»), вишнян («Visnenses»), перемишльців («Praemislenses», «Primislenses»). При цьому джерела фіксують явну перевагу мешканців західних регіонів Русі у процесі рекрутації до Товариства Ісуса. У зв'язку з розмитістю регіональних кордонів та специфікою фіксації в єзуїтських каталогах назв місцевостей нерідко можемо побачити різні регіони, як правило сусідні, як місця походження єзуїтів.

This article clears up the principles of the recruiting policy in the Society of Jesus, analyses the recruitment's peculiarities in the Polish province of the Society, as well finds out how the dynamics of recruiting has correlated with the dynamics of the Jesuit foundations. Regional origins' research of the Jesuit teachers in the Ukrainian lands disproves a myth about exclusively Polish nature of the Society and testifies about extending the term "Ruthenus"/ "Roxolanus" to the Jesuits from all regions of Ukraine-Ruthenia.

